

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 124 2003

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2004 och för recensioner 1 september 2004.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-21-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2003

i spåren, är att man inte får tillgång till originalcitaten via Arpings avhandling. Alla utländska citat, även de engelska, har nämligen konsekvent översatts. (Man kan misstänka att detta troligtvis är en följd av krav från bokförlaget.) Särskilt saknar jag originalcitaten när teoretiska och metodiska utgångspunkter redovisas.

Men invändningarna till trots så förtar detta på intet sätt värdet av denna undersökning. Genom läsningen av Åsa Arpings avhandling kan vi nu se på 1830-talets litterära landskap med nya ögon och vad mer är, denna bok skapar en lust att återvända. Genom avhandlingen beskrivs levande den ivriga romandebatten och konstitueringen av den nya prosan. Och inte minst bekräftas, ibland förnekade, sidor hos Bremer, von Knorring och Flygare-Carlén; deras tillsynes oskyldiga familjeromaner innehåller könspolitiskt sprängstoff.

Ann Öhrberg

Ylva Lindberg, *"L'écume serait mère encore": "Ondes" de Guillaume Apollinaire*. Uppsala universitet: Dept of Literature. Uppsala 2002.

För vem skriver man en litterär avhandling? För "the happy few", dvs. för dem som redan är in-satta i ämnet eller för att vidga förståelsen för en text eller en författare i ett bredare perspektiv och sammanhang? Frågan finner inget entydigt svar. Båda förhållningssätten kan givetvis försvaras utifrån det ämne som behandlas. Lika självklart är att allt inte kan förklaras utifrån en specifik tolkningsmodell eller ram. Allt i en författares produktion kan rimligtvis inte föras samman i ett slags välstrukturerat tanke- eller beteendemönster som förutbestämts på ett tidigt stadium i en författares liv. Flera tolkningar av en text är också möjliga, även om somliga verkar mera plausibla än andra, beroende på uttolkarens och mottagarens kunskapsnivå.

Den 30 november 2002 disputerade Ylva Lindberg i Uppsala på en lärd, intressant och omfångsrik avhandling på franska om Guillaume Apollinaires diktsamling Calligrammes från 1918. I avhandlingen riktas fokus på den första avdelningen som bär titeln "Ondes" och som innehåller 16 dikter varav 6 i kalligrafisk form. De flesta av dessa dikter har skrivits mellan 1913 och 1914. Undantaget utgörs av den 45 strofer långa dikten "Les Collines" som tillkommit någon gång mellan 1917 och 1918. Denna dikt får tillsammans med

dikten "Les fenêtres" en särskild ställning i Ylva Lindbergs avhandling. Så har t.ex. en versrad från "Les Collines": "L'écume serait mère encore" fått bilda arbetets undertitel. Avhandlingsförfattaren har valt att analysera "Ondes" eftersom hon anser att man här kan spåra en tydlig vilja hos poeten att omdefiniera sin poesi.

Ylva Lindberg menar att förhållandevis få Apollinairespecialister har ägnat sitt intresse åt Calligrammes. Dock innehåller hennes bibliografi en hel del titlar som pekar på att ett sådant intresse redan existerar. Att samlingen Calligrammes överlag är mindre gouterad i sin helhet än Alcools beror förmodligen på att "krigsdikterna" har svårt att finna sin publik i dag, liksom på att färre personer idag ägnar sitt intresse åt poesi, då det paradoxalt nog är svårare att läsa texter i denna "kortform" än fiktion i allmänhet. Att diktsamlingen skulle sakna en enhetlig linje är ju ett argument som likaväl kunde användas på Alcools, åtminstone om man hårdrar begreppet. Den uppmärksamhet som riktats mot denna samling beror delvis på att Apollinaire figurerar på de franska universitetens litterära program sedan 1960-talet tack vare Marie-Jeanne Durrys presentation av Alcools. I förhållande till Calligrammes är Alcools "modernare" i förhållande till sin samtid: inga skiljetecken, de djärva bilderna från den moderna världen ställs sida vid sida med det gamla kulturarvets fenomen och skapar nya överraskande koncept och bilder. Det allt överskuggande monumentet för den moderna tidens utvecklingsoptimism är utan jämförelse Eiffeltornet från 1889. Allt som har med hastighet, snabbhet och rörelse att göra hyllas också i denna 'brave new world': telefonen, den trådlösa telegrafin, radion och filmen. Nu rusar man ut på gatorna för att se bilar ta sig fram med hjälp av explosionsmotorn. 1900 inviger man mellan Montmartre i norr och Montparnasse i söder den första metrolinjen Nord-Sud, som gett namn åt kulturtidskriften Nord-Sud. Nu flyger man över Engelska kanalen. Allt sätter spår i Apollinaires poesi. I "Zone", Alcools inledningsdikt från 1913, ropar poeten t.ex. exalterat:

A la fin tu es las de ce monde ancien
Bergère ô Tour Eiffel le troupeau des ponts bèle
ce matin

Längre fram i dikten figurerar flygplan, men påstår Apollinaire, rekord i höjdflygning har Kristus själv!

I Apollinares produktion är 1913 ett viktigt år. Nu ger han ut, inte bara denna sin första diktsamling utan publicerar även *l'Antitradition futuriste* – en text som hyllar Marinettis futuristiska idéer utan att för den skull anamma det destruktiva i denna modernistiska rörelse från 1909. Det Apollinaire bejakar hos futuristerna är rörelsen, *le mouvement*. Samma beundran märks i hans *Méditations esthétiques, les peintres cubistes*, även den från 1913. Här framhålls kubismens och orfismens försök att återskapa rörelse i konsten. Allt detta påverkar och utmanar poeten och hans kreativitet. Då, när skottet i Sarajevo ändrat utvecklingens riktning och kaos blivit granne med den Gud som redan Nietzsche proklamerat död, uppfattade Apollinaire poeten som ett slags profetisk skapargestalt. Denna syn genomsyrar också dikten *Les Collines*, skriven ungefär vid samma tidpunkt. Om poetens skaparansvar för den nya tiden skriver Apollinaire i "*L'esprit nouveau et les poètes*", en text som skådespelaren Pierre Berthin läste upp den 26 november 1917 på *le Théâtre du Vieux Colombier* och som publicerades ett år senare. Allt detta är känt för den initierade läsaren, men knappast för den oinitierade.

Nu har Ylva Lindberg valt att presentera fakta ur ett synkroniskt och inte ur ett diakroniskt perspektiv (conf. sid. 13). Detta innebär att hon sparar känd information till det sammanhang, där hon behöver den mera konkret för att utveckla sitt vetenskapliga resonemang. Ett sådant förhållnings-sätt får givetvis andra konsekvenser än om man valt ett diakroniskt eller kronologiskt angreppssätt. Följden blir nu en hel del onödiga upprepningar, vilka stundtals inverkar menligt på textens stringens. Här finns också en hel del utvikin-gar som med fördel kunde sättas i noter. Så känns t.ex. resonemanget om flygplanets (avion) förhållande till fågeln (avis) onödigt för den redan initierade läsaren, men även den som har mindre kunskap förlorar sig i utvikin-gar av detta slag.

Att Ylva Lindberg är väl förtrogen med sitt material är det däremot ingen tvekan om. Det framgår tydligt av den gedigna bibliografi av-handlingen uppvisar, men framförallt av den re-sumé av det som gjorts tidigare inom Apollinaire-forskningen som hon inledningsvis presenterar. Att det sedan finns ett och annat att invända emot är inget att förvåna sig över. På avhandlingens försättsblad förekommer t.ex. ett Heideggercitat: "*Le dernier pas ... de toute interprétation consiste à disparaître avec tous ses éclaircissements*

devant la pure présence du poème." (*Approche de Hölderlin*, p. 85, Gallimard, 1973). Med detta som bakgrund är det särskilt anmärkningsvärt att det appendix som finns i slutet av avhandlingen saknar de kalligrafiska dikter som ingår i *Ondes: Paysage, Lettre Océan, La cravate et la montre, Coeur, couronne et miroir, Voyage* och *Il pleut* finns inte med. Dessa behöver ju läsaren ha tillgång till likaväl som till de "konventionella" dikterna. Kanske i ännu högre grad, eftersom de är så specifika och så mycket mera som syftet med avhandlingen är att finna ett slags enhetlighet, en bärande tematik i *Ondes* just med hjälp av dikternas återkommande bildemblematik. Att säga att så många redan har sysslat med just dessa rena bilddikter är ju faktiskt ingen ursäkt för att inte ha dem med, åtminstone inte i en vetenskaplig text av detta slag som har till syfte att "*dévoiler que dans "Ondes" Apollinaire a projeté de redé-finir sa poésie.*" (p. 95)

Ett annat problem är hur frågeställningen "*si l'on peut déceler une évolution dans la façon de marier l'image et le texte, interrogation pertinente étant donné que les poèmes calligraphiques témoignent d'une telle tendance.*" (sid. 16) ska kunna verifieras om man inte har tillgång till dikterna ifråga. Ovannämnda passage hänger förlite i luften, eftersom avhandlingsförfattaren tidigare påstått att analysen inte kommer att omfatta de kalligrafiska dikterna (conf. sid. 14). Samma sak gäller påståendet "*Quoique les images qui seront privilégiées dans notre étude, à savoir "la fenêtre", "la tour" et le "soleil", ne soient pas toujours illustrées de façon visuelle, nous allons en grande partie nous occuper de leurs formes concrètes.*" Det må vara hur det vill med den saken, men såväl den initierade som den oinitierade känner ett behov av att ha sektionens alla dikter tillgängliga i appendix för att bättre kunna följa med i texten.

Att påstå att den relation som finns mellan Apollinares bilddikter och de rena textuella dikterna inte har behandlats inom Apollinaire-forskningen är också något av en överdrift. Det räcker att nämna hans uttalande "*Moi aussi je suis peintre*" som varje Apollinairekännare med självaktning känner till, för att förstå att så inte riktigt är fallet. Välkänd är också Apollinares vänskap med konstnärer som Picasso och Delaunay, för att enbart nämna de viktigaste i den konstnärskrets som haft betydelse för hans poetiska produktion.

Avhandlingen har delats upp i fyra kapitel där "Le poète, Dieu et le scientifique," dvs. poetens kreativitet i förhållande till vetenskapsmannens och Guds skapande förmåga diskuteras initialt. Detta första kapitel är ett ambitiöst företag som tar avstamp i det förflutna och inventerar poetens roll i förhållande till den nya tids- och rumsuppfattning som seklets teknologiska uppfinningar gett upphov till. Här diskuteras den kamp (la lutte) som poeten enligt avhandlingsförfattaren utkämpar med det gudomliga men i ännu högre grad med vetenskapsmannen. Denna kamp och denna hotbild är enligt mitt förmenande betydligt överdriven. Det finns hos poeten ingen önskan att ta över vetenskapsmannens roll genom kamp, eller ens att spela gud, endast ett försök att i likhet med dessa skapa en bättre värld eftersom den materiella skapelsen behöver hjälp av den spirituella. Ylva Lindberg citerar t.ex. själv på sid. 31 ett brev från Guillaume Apollinaire till Louise de Coligny-Châtillon daterat den 18 januari 1915, där han talar om sin poetroll: "D'autre part, le métier n'est pas inutile, ni fou, ni frivole. Les poètes sont les créateurs (poète vient du grec et signifie un effet créateur, et poésie signifie création)." Citatet avslutas med att Apollinaire konstaterar att poeternas kreativa förmåga är att likna vid den gudomliga skaparkraften. Det poeten åstadkommer definieras enligt Apollinaire som "quelque chose enfin de divin", något som enligt Couffignal funnits där redan före krigets utbrott. Ylva Lindberg menar att just detta är ett argument för hennes tolkning: "Selon Couffignal [...] Apollinaire laisse entendre que 'la création littéraire a tant de valeur' parce qu'elle 'reproduit le geste biblique'." (cf. p. 25 avhandling). Min invändning är att reproduktion inte innebär identifikation. Man får heller inte glömma att det samhälle som modernismen finner sina rötter i, är ett desakraliserat samhälle. Katolska kyrkan skildes som bekant från franska staten 1905. Sedan är det en annan sak att Bibeln alltid varit en källa för litterärt skapande. Huvudinvändning är alltså att det inte finns någon rivalitet, kamp eller ens något hot mellan gud, vetenskapsmannen och poeten. Var och en har sin plats, balansen dem emellan kan emellertid fluktuera i förhållande till tid och miljö. Poetens ställning förstärks emellertid genom första världskrigets utbrott vilket framgår inte bara ur dikten Les Collines och föredraget L'esprit nouveau et les poètes, men också ur Les Mamelles de Tirésias, Apollinaires teaterpjäs från 1917.

Det andra kapitlet behandlar "Les textes et leurs images", där la fenêtré, la tour och le soleil (fönstret, tornet och solen) fokuseras som Ondes' strukturella element. Något förvånande är det att vattnet inte anses tillhöra dessa element särskilt som avdelningen fått namnet vågor, även om dessa inte bara konnoterar havsvågor utan också ljud- och ljusvågor. Underligt är det, inte minst om man tänker på den undertitel Ylva Lindberg valt för sin bok "L'écume serait mère encore"). Om man dessutom går igenom dikterna (inklusive bilddikterna) i denna avdelning, så ser man att vatten är högre frekvent förekommande i denna svit. En av bilddikterna heter "Lettre océan" och en annan "Il pleut". Endast ett fåtal av de 16 dikterna saknar allusioner till detta element, som ju konnoterar såväl födelse som död.

När det gäller den nya estetiken, så känns det bakvänt att först på sidan 122 få veta vad poeten själv skrev om den: "Puis j'aime beaucoup mes vers depuis Alcools, il y en a pour un volume au moins et j'aime beaucoup, beaucoup les "Fenêtres" qui a paru en tête d'un catalogue du peintre Delaunay. Ils ressortissent à une esthétique toute neuve dont je n'ai plus depuis retrouvé les ressorts." Brevet skrev Apollinaire till Madeleine de Pagès den 30 juli 1915, dvs. flera år innan Calligrammes kom ut.

Genom att applicera en närläsning baserad på Jurij Lotmans och Michel Riffaterres strukturalistiska teorier vill Ylva Lindberg i de två sista kapitlen ur ett mikroperspektiv ytterligare befästa de teser hon lett i bevis i avhandlingens två första kapitel. Les Collines, samlingens långa programmatiska dikt, behandlas i det tredje kapitlet där "la lutte", kampen, särskilt fokuseras. Det fjärde kapitlet jämför de prosaiska och poetiska polerna i dikten "Les fenêtres". Dessa kapitel, som framförallt visar att avhandlingsförfattaren är väl förtrogen även med denna slags litteraturforskning, känns lite onödigt tekniska i sammanhanget. Man hade med fördel kunnat publicera de två sista kapitlen som separata artiklar.

Som framgår av ovanstående har den synkroniska metoden en del nackdelar i synnerhet för den redan insatte som lätt blir otälig, eftersom kända fakta nämns sent i texten, men även för den oinitierade som lätt tappar bort sig i alla utvikinigar. Ett sätt att undvika sådana irritationsmoment, hade varit att börja med de kända dokument som nämnts härövan och som hänföra sig till den tidsepok som står i fokus för avhand-

lingens undersökning. En mera konkret struktur där kända fakta stöder eller ifrågasätter framställningen skulle bättre tydliggöra Apollinaires uppfattning om poetrollen, dess etik och estetik. Då hade kanske huvudfrågan, den om kampen, som utreds i det inledande kapitlet fått en annan vinkling. Ändå tydligare metodologiskt hade det förmodligen blivit att gå in medias res dvs. inleda med en analys av dikterna i Ondes och genom de bärande teman som därur utvunnits leda i bevis att Guillaume Apollinaire i Ondes visar en önskan att ge poeten en betydligt större roll än han tidigare haft och att detta tydligt speglas även i hans diktning inte enbart i hans manifestliknande texter. Nu kommer diskussionen om tematiken som sagt först i avhandlingens andra kapitel. Om avhandlingen känns onödigt lång, så förefaller slutledningen däremot lite väl kort, endast 4–5 sidor i förhållande till den analyserande avdelningens drygt 350 sidor.

Trots alla invändningar – av vilka en del går att avhjälpa i en andra upplaga – vill jag upprepa att avhandlingen inte bara är förtjänstfull utan också lärd och intressant. När det gäller metod och omfång har Ylva Lindberg möjligen haft en alltför ambitiös målsättning att förklara varför dikterna i Ondes är så speciella och att ge Calligrammes den plats hon menar att den förtjänar på jämställd fot med Alcools.

Margareth Wijk

Fredrik Agell, *Frågan efter livets mening. Om kunskap och konst i Nietzsches tänkande*. Symposium. Eslöv 2002.

Fredrik Agell disputerade hösten 2002 i litteraturvetenskap i Stockholm på avhandlingen *Frågan efter livets mening. Om kunskap och konst i Nietzsches tänkande*. Avhandlingen är substantiell redan till omfånget – över fyrahundra sidor – och en gedigen notapparatt vittnar om författarens lärdom och förtrogenhet med sitt ämne. Att boken är skriven på svenska torde visserligen (trots tysk Zusammenfassung) göra dess plats inom den internationella Nietzscheforskningen undanskymd, men bör å andra sidan skaffa den många svenska läsare och öka dess betydelse för den svenska diskussionen kring filosofen. Boken är dessutom (trots titelns germanism) skriven på god och lättläst svenska utan jargong.

De innehållsliga förtjänsterna är också iögo-

nenfallande i denna avhandling. Ett antal för Nietzscheforskningen centrala temata tas upp och författaren tillför dem alltid fräscha och tänkvärda synpunkter. Agells bok är stimulerande, författaren är ständigt beredd att pröva nya vägar. Att den sedan också är öppen för invändningar ligger i saken. Nietzsche är en svår tänkare, litteraturen kring honom oöverskådligt stor och präglad av mer än vanliga divergenser på snart sagt alla punkter. En hel del polemik finns också mycket riktigt i avhandlingen. Agell räds inte kontroverser.

Avhandlingens disposition och fokus utgör ett problem. Här finns en avdelning som handlar om Nietzscheceptionen i Tyskland och Frankrike, en som behandlar Nietzsches kunskapsteori, en som avhandlar filosofens åsikter om livets mening samt hans konstsyn samt ett appendix som diskuterar de olika Nietzscheutgåvorna. Det hela kan kännas som en sammanläggningsavhandling. Man misstänker att avhandlingsförfattarens inriktning ändrats under resans gång och att detta präglat också den slutliga versionsen. Det samband som ibland antyds mellan de olika avsnitten känns ibland oklart eller otillfredsställande.

Avdelningen om Nietzscheceptionen är intressant och tankeväckande. Ingen filosof har haft större inflytande på 1900-talets tankeliv än Nietzsche och berättelsen om detta inflytande har sitt eget intresse. Nietzsche urskilde i sin *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben* tre typer av legitim historieskrivning. De var den monumentalistiska som skildrar hjältar och gärningar i historien som förebildliga exempel, den kritiska som beskriver missförhållanden i det förgångna och manar till motstånd, och den antikvariska som pietetsfullt tillvaratar och bevarar varje detalj i det förflutna. Det kan kanske sägas att forskningen om Nietzsche själv genomlöpt dessa tre stadier. Den tidiga Nietzscheforskningen – man kan nämna Ernst Bertrams inflytelserika bok från 1919 – gick ofta ut på att framställa filosofen som profet för en ny tidsålder, som föregångare och föredöme. Också nazitidens Nietzscheception, t.ex. hos Alfred Baeumler, hade gärna denna tendens. Det följde en tid när Nietzscheforskningen framför allt var kritisk, filosofens roll som nazismens föregångare lyftes fram och avslöjades. Melker Johnsons *Nietzsche och Tredje riket* från 1943 är ett exempel på svensk botten. Idag har emellertid mycket av stridsdammet lagt sig eller åtminstone försvunnit från den dagspolitiska arenan. Nya tillförlitliga editioner,